

1-БОБ. ЖУРНАЛИСТ КАСБИЙ АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ

1.1. Журналист касбий ахлоқ масалалариға замонавий ёндошувлар

Режа:

1. Мустақиллик даври ўзбек журналистикасида касб одоби муаммосининг долзарбилиги.
2. МДҲ давлатлари тажрибаларининг қиёсий таҳлили.
3. Жамиятда журналист шахсининг шаклланиши, касб этикасининг ўрни ва роли.

Асосий тушунчалар: этика, касб этикаси, ахлоқ, ахлоқ қоидалари, ахборот, ахлоқ кодекси, тамойил, халқаро тамойил., касбий бурч.

Мавзу бўйича адабиётлар:

1. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
http://trif.uz/article_view.php?id=375
2. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
[http://trif.uz/article_view.php?id=375\[25.01.2017\]](http://trif.uz/article_view.php?id=375[25.01.2017])
3. <http://www.ifj.org/regions/asia-pacific/>
4. <http://www.michaelcoyne.com.au>
5. <http://www.michaelcoyne.com.au>

Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариға нисбатан тадбиқ қиласиган касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий кишилар касб-коридаги ўзига хос қўриниши, шунингдек, ёшлар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маънавий-маърифий тус берадиган хулқ-атвор кодекси ҳам бўлиб, касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот, умумий ахлоқ қоида ва нормаларини турли касб хусусиятларини ҳисобга олиб, инсон онги ва қалбига тадбиқ этиш ҳамдир. Касб этикаси – касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот бўлиб, умумий ахлоқий тамойил ва

нормаларни, турли касбларнинг хусусиятларини ҳисобга олиб, тадбиқ этишидан иборатdir. Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариға нисбатан тадбиқ қиладиган, касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий ахлоқнинг кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши. Касб этикаси атамаси кишилар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маърифий тус берадиган хулқ-автор кодексидир, дейиш ҳам мумкин. Касб этикаси умумий этиканинг бир қисми бўлиб, ҳар қандай алоҳида, маҳсус, конкрет нарса сингари умумий нарсадан фақат ўзига хос шакл ўзгариши билангина эмас, балки умумий нарсани ўз ичига ололмайдиган ўзигагина хос жиҳати билан бойроқдир. Умумун, касб этикаси барча учун бирдек тааллуқли бўлмаган, балки муайян касб эгаларигагина тегишли ижтимоий хулқ-автор қоидалари, меъёрларидир. Журналистикада касб этикаси аввало журналистнинг воқеани ёритишда унга қайси нуқтаи назар билан ёндашиши ва оммага уни тақдим этишда холислик қритерияларини ажратиб олиши билан белгиланади.

Бугунги кунда журналистикада конвергенция шароитида журналистлар олдига касбий ахлоқ меъёрларига риоя этишдек масъулият юкланади. Бир кўринишда арзимасдек туюлган бу масала фан-техника ривожида холис ахборот тарқатиш, қалбаки суратларнинг пайдо бўлиши, шахсий даҳлсизликка риоя этилмаган ҳолда инсон нафсониятига тегиш, унинг рухсатисиз фотосуратини ОАВда чоп этиш, зиддиятли вазиятлар қурбони ва гувоҳлари суратларини беруҳсат омма эътиборига ҳавола этиш ҳолатларининг қўпайиши натижасида янада долзарблашмоқда. Чунки журналист ва фотожурналист гўёки ҳаваскор сифатида тезкор воқеаларни қийин вазиятларда ҳам телефон ҳаттоқи камералар орқали суратга олиб, ўз аудиториясига тақдим этишмоқда. Фотожурналист Микаэл Конъенинг фикрига кўра, ахлоқ меъёрларига риоя этилиши фотожурналистнинг таҳририятда ишлаш ёки ишламаслиги билан боғлиқ. Чунки “аксарият газеталар, агентликлар, журналлар ўзларининг ишчи ходимлари ва фотожурналистлари билан шартнома тузиб, унга қатъий риоя

етишни талаб этишади. Кутимаган манипуляциядан улар биргина расм орқали манфаатдор. Янгилик агентликлари эса қахрамонларнинг суратларини уларнинг рухсати билан олишади, бу расмлар кейинчалик улар учун далил вазифасини ўтайди. Янгилик групхлари асосан маблағ йиғиш билан шуғулланади. Шунинг учун улар маҳсус фотожурналист ёллашмайди. Фотожурналист ёллаш билан боғлиқ муаммо шундаки бу кўпгина маблағ талаб қиласди”¹.

Расмларни турли мақсадларни кўзлаб ўзгартириш, яъни фотошоп қилиш этика меъёрларига зид ҳисобланади. Суратларнинг асл қўринишини ўзgartтириб оммага тақдим қилиш очик ойдин халқни алдашdir. Бугунги кунда турли давлатларнинг ахлоқ кодексларида фотосуратни қайта ишлашнинг ўзига хос меъёрлари қабул қилинган. Буларда: томошабинни жалб қилиш, чалғитиши, мувофиқлаштириш ҳосил қилиш аҳамиятли. Фойдаланилган ранглар минимал даражада бўлиши лозим.

Журналистиканинг бошқа йўналишларида ҳам ахлоқ нормаларига риоя этиш мухимдир. Асрлар давомида шаклланиб келган ушбу қоидалар аввало журналистлар томонидан ўз аудиторияси манфаатларига зид бўлмаган холда фаолият олиб боришни тақозо этади.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

Аниқлик;

Жавоб бериш имконияти;

Шахсий дахлсизлик;

Таъқиб қилмаслик;

Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритищда уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;

Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритищда уларга зиён етказмаслик

Жиноий ишларни ёритищда “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;

¹ <http://www.michaelcoyne.com.au>

Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
Жинсий зўравонлик курбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик;
Камситилишга йўл қўймаслик;
Бизнесни ёритишда унин сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;
Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо².

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир. Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характерига эга бўлган шикоятларни қабул қиласди. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади. Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Мамлакатимизда республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодекслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирганлиги учун қабул қилинмади. 2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигида “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиши ва қабул қилиши учун ҳаракат бошланди. 2019 йил ноябрда Ўзбекистон журналистлари касб этика кодекси қабул қилинди. Мазкур Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари

² Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кечада бугун. http://trif.uz/article_view.php?id=375

хужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-куватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди. Кодекс Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (БМТ Бош Ассамблеяси, 1948 йил), Журналистикада касб этикаси халқаро принциплари (ЮНЕСКО, 1983 йил), Журналистлар одоб-аҳлоқи принциплари халқаро декларацияси (Халқаро журналистлар федерациясининг конгресси, 1954 йил) ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда қонунчилиги инобатга олинган ҳолда ишлаб чиқилди. Кодекс журналистлар ва барча оммавий ахборот воситалари ходимлари ўз касб мажбуриятларини бажаришда риоя этиши шарт бўлган маънавий-аҳлоқий йўналишларни белгилайди³.

Ҳар қандай шароитда ҳам аҳлоқий меъёрларга риоя қилиш лозим. Бунда яширин видео камера, диктофон ёрдамида ғаразли материаллар тайёрлаш, шахснинг ахборот бериш ёки бермаслик ҳуқуқига дахл қилиш, интернет материалларидан фойдаланганда муаллиф ёки сухбатдош манфаатларини инобатга олмаслик ва бошқа негатив ҳолатлар объектнинг нафсониятига тегиши билан бир вақтда журналистнинг, қолаверса, у фаолият кўрсатаётган ОАВ обрўсига путур етказиши ҳам мумкин. Иқтисодий томондан олиб қарайдиган бўлсак, журналист тайёрлаган материал у фаолият кўрсатаётган нашр ёки бошқа ОАВнинг истеъмолчиларга тақдим этадиган маҳсулотидир. Бу маҳсулотнинг сифатли ва самарали бўлиши ОАВнинг ҳар томонлама мавқеи ошишига ва аксинча нуфузи тушишига олиб келади. Шу сабабдан ҳам ҳар бир журналист материал тайёрлашда ўз зиммасида юридик, иқтисодий ҳамда инсонийлик нуқтаи назаридан жавобгарликни ҳис қилиши керак.

Этика қоидалари бугунги кунда ахборот бозорида асосий муҳим роль ўйнайди. Журналист фаолияти ҳеч қачон расмий аҳлоқ меъёрлари томонидан бошқарилмайди. Бунинг учун ОАВ соҳасида қабул қилинган қонунлар

³ <http://aza.uz/oz/documents/zbekiston-zhurnalistlarining-kasb-etikasi-kodeksi-24-07-2019>

мавжуд. Этика қоидаларига риоя этиш эса аввало журналистнинг маданияти, интеллектуал даражаси, вижданан иш тутиши билан узвий боғлиқдир.

Бугунги кунда юртимизда ахборот соҳасини ислоҳ этиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашга катта эътибор қаратилаяпти. Бунинг учун зарур ташкилий-ҳуқуқий пойdevor яратилиб, у замон талаблари асосида такомиллаштириб борилмоқда. Шубҳасиз, кенг шарт-шароитлар қалам аҳли зиммасига янада катта ва шарафли масъулият юклайди. Мазкур фаолиятни профессионализм тамойиллари асосида амалга оширишда эса нафақат қонунчилик, балки одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Зеро, журналистнинг асосий вазифаси мамлакатда рўёбга чиқарилаётган кўламли ислоҳотларни кенг ва холис ёритиш, фуқароларнинг масс-медиага бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат.

Савол ва топшириқлар

1. Умумий этика ва касб этикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари нималарда кўринади? Этика, касб этикаси қандай таърифланади?
2. Журналист касб этикасининг бошқа касб этикаларидан фарқи нимада?
3. Касбий ахлоқ масалаларига замонавий ёндошувлар.

1.2. Журналист касбий одоб ахлоқ кодекси тарихидан

Режа:

1. Касб кодексларининг ўзига хосликлари, ўхшаш жиҳатлари, тафовутлари.
2. Журналистнинг касб этикаси кодексини яратиш бўйича халқаро тажрибалар

3. Ўзбекистонда журналистнинг касб кодексини яратиш борасидаги дастлабки уринишлар.

Асосий тушунчалар: журналист, кодекс, хартия, журналист касбий ахлоқи, касб одоби кодекси.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. -М.: Мысль. 1991.
2. Журналистлар учун амалий қўлланма. UNESCO TASHKENT Office 95, Tashkent, Uzbekistan. 2002
3. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>
4. Ҳамдамов Ю. Журналистга касб одоби зарур. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/manaviyat/1458.htm>
5. “Ўзбекистон матбуоти” журнали. 2006 йил, 2 сон.

XIX асрнинг 30-40 йилларига келиб журналистика соҳаси мутахассислик фани сифатида эътибор қозона бошлаган бўлса⁴, журналист касбий ахлоқий ҳуқуқларига оид хужжатлар ва бунга бўлган эҳтиёж журналистика касби оммавий тус олмасидан илгарироқ турли мамлакатларда турли даврларда вужудга келган. Журналистика тарихига назар ташлар эканмиз, журналист фаолиятининг эркинлигининг асосий мезони сифатида матбуот эркинлиги биринчи ўринда турганлигини, сўз эркинлиги қалам аҳлининг фаолиятидаги ахлоқий меъёрларини белгилаб берганлигини қўришимиз мумкин. Матбуот эркинлиги тўғрисидаги дастлабки қонун 1766 йили Швецияда қабул қилинган бўлиб, XUI асрда инглиз файласуфи Ж. Мильтон ўзининг “Аэропагетика” асарида матбуот дунёсида ҳануз ўз қимматини йўқотмаганлигини қайд этган

⁴ Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. -М.: Мысль. 1991. с.42

эди⁵. Биринчи журналистикага оид касб кодекслари XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида АҚШ ва қатор Европа мамлакатларида, илк даврий нашрлар пайдо бўлганидан сўнг, орадан салкам 300 йил ўтгач пайдо бўлди. Биринчи журналист касб одоби кодекслари матбуотнинг тижорийлашуви ва унинг журналистлар фаолиятига таъсири даврида, яъни ижтимоий танқидчилик шароитида пайдо бўлди. 1789 йил 29 августда Франция Инсон ва фуқаро ҳукуқлари декларациясининг 11- моддасида шундай сўзларни ўқиймиз: “Эркин тарзда фикр ва мулоҳазалар алмашиш энг эъзоз этилган инсон ҳукуқларидан биридир. Бунинг маъноси шундан иборатки, ҳар бир киши ўз истаган фикрини изҳор қилиши мумкин, албатта бу эркинлик қонун томонидан ҳақоратли деб топилмаган ҳолда”⁶. 1789 йил 29 августда Франция Инсон ва фуқаро ҳукуқлари декларациясининг 9-моддасида эса қуйидаги сўзлар битилган: “Шахс суд томонидан айбдор деб топилмагунига қадар айбсиздир. Агар шахс ҳақида маълумотни чоп этиш омма қизиқишига мос келса, у ҳолда айбсизликка ҳурмат муносабати муштариғга қандай тафсилотларни ва уни қай тарзда етказиш масаласига эътибор беришни тақозо этади”. XIX асрда келиб ривожланган мамлакатларда журналистика соҳасида фаолият юритувчи матбуотчилар маҳсус тайёргарлик кўриши кераклиги ҳақидаги масала кун тартибига чиқди. Жумладан АҚШлари матбуоти ҳақида 1799 йилда нашр этилган газетадаги фикр эътиборли: “Америка газеталари мамлакатни ҳаяжон ва инқилоб ҳолатида ушлаб туришга интилади. Шу боис яхши коллежда етишиб чиқкан журналистларда бундай муаммолар бўлмайди, деб ўйлайман”⁷. Демак, журналистлар тайёрлашга қаратилган ўқув даргоҳларининг вужудга келиши асосида маълумотларни тўғри ва холис етказувчи журналист кадрларни етиштиришга бўлган эҳтиёж билан боғлиқдир.

⁵ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

⁶ Ўша ерда. <http://nargis.uz/?p=161>

⁷ Ўша ерда. <http://nargis.uz/?p=161>

“Кодекс” лотинча сўз бўлиб, китоб, бир тизимга солинган ҳуқуқий акт, қоидалар мажмуи маъносини билдиради⁸. Шунингдек, “хартия” сўзи ҳам кодекс сўзи билан маънодош. Яъни, грекча сўз бўлиб қофоз, муҳим тарихий ҳужжат деган асл маънога эга. Журналист касб ахлоқи тушунчаси - бир инсоннининг эмас, маълум бир ижтимоий гуруҳнинг ахлоқий хусусиятлари ҳисобланади. Меъёр касб этикасининг бошланғич нуқтасидир. Журналист ва истеъмолчи (ўқувчи, томошабин ёки тингловчи) турли ижтимоий ролни бажарадилар. Бири ўз касбининг устаси, иккинчиси унинг меҳнати маҳсулидан фойдаланади. XIX аср охири ва XX аср бошларида хориж ОАВларида журналист ахлоқий кодексларига эҳтиёж туғилди. Маълумотларга қараганда аввало Европа ва Америкада пайдо бўлган ва кенг ёйилган матбуот монополияси орқали омманинг онгтига кучли таъсир этиш, хусусан манипуляция қилиш ҳолати авж олди. 1908 йилда ёзилган қуидаги маълумотга қараганда бугунги кунимизда авж олган сариқ матбуот ва баъзида айrim давлат газеталарида ҳукм сураётган хусусият ҳақида гап боради. “Журнал ди Женев” журнали Англиядаги журналистика ининг янгича методи пайдо бўлганлигини қайд этади. Унга кўра ўқувчини онгли мавжудот эканлиги ҳисобга олинмай, унинг маънавияти ва тафаккурига озуқа бермайдиган, фақатгина жимжимадор сарлавҳалардан иборат ахборотлар тарқатилади⁹. Яъни газетхон ҳар куни эрталаб фикри тараққиётини кузатишдан ожиз бўлиб, худди эрталаб қўпол озуқа ейишга ўрганиб қолгандек – олди-қочди ахборотлардан иборат газета ўқишига мажбур... Кўринадики, ўша даврда ёқ газетанинг ходимлари ахборотни шунчаки шов-шувли сарлавҳалар остида берибгина қолмай, ўқувчининг турли хабарларга бефарқ бўлишларидан манфаатдор бўлганлар ва ихтиёрий ёки беиҳтиёр равишда ана шундай усулни тарғиб этганлар. Бундай кўринишдаги хабарлар журналистика ининг кейинги ривожига салбий таъсирини англаб етган зиёлилар журналистлар ўюшмаларининг турли ахлоқий кодексларини ишлаб чиқдилар. Бугунги кунда

⁸ Журналистлар учун амалий кўлланма. UNESCO TASHKENT Office 95, Tashkent, Uzbekistan. 2002

⁹ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

биринчи марта қайд этилган кодекслар сифатида 1918 йилда қабул қилинган Франция Журналистлар Миллий уюшмасининг “Хулқ-атвор қоидалари”ни келтириш мумкин. Бунга 1938 йилда қўшимчалар киритилган. Лекин ундан аввалроқ Швецияда ҳам 1900 йилда ахлоқ кодекси қабул қилинган, лекин ҳужжатлаштирилмаганлиги учун Франция кодекси биринчи ҳисобланади¹⁰. Кодексларнинг шаклланишига касаба уюшмалари билан биргаликда журналистларни бирлаштирган бошқа ташкилотлар ҳам ўз хиссаларини қўшишган. Масалан, 1900 йили Швецияда журналистларнинг касб одоби кодекси қабул қилинган. 1918 йили Францияда Журналистлар касаба уюшмаси “Француз журналистларининг касбий мажбуриятлари кодексини” ишлаб чиқиб, унга кўра ёлғон ахборот тарқатиш, тухмат, асоссиз айблов, фактларни бузиб кўрсатиш, ҳужжатларни сохталаштириш жиддий касбий жиноят эканлиги белгиланган¹¹. Кодекс журналистларни ўз манфаатларини кўзлаб, тижорат ёки реклама характеристига эга бўлган материалларни тарқатмаслик, соҳада ёруғ юз ва шаънига путур етказмаган ҳолда фаолият олиб боришига чақиради. 1921 йилга келиб америкалик Ж.Броун “Ахлоқ кодекси ва амалий журналистика меъёрлари”ни тузади. Аксарият кодекслардаги меъёрлар журналистик ҳамжамиятдаги маълум бир ахлоқий қоидаларнинг ўрнатилиши учун ҳаракат қилиниши, жамият томонидан танқид қилинган журналист фаолиятининг қирраларидан қочишига уринишни кўришимиз мумкин. Кўпчилик кодексларда журналистик ва реклама фаолиятнинг бир биридан ажратилишига бўлган даъватни кўрамиз. Чунки айнан XIX асрда реклама материалларини “маҳаллий янгиликлар” кўринишида чоп этиш авж олган, бу эса жамоатчиликнинг норозилигига сабаб бўла бошлаган эди. Чунки аксарият журналистлар реклама агентлари сифатида ҳам фаолият юритиб, ўз газеталарида реклама берувчиларнинг буюртмаларига асосан материалнинг реклама эканлигини яширган ҳолда

¹⁰ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

¹¹ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

мақолалар беришарди¹². 1923 йили Американинг бош мухаррирлар жамияти (ASNE) “Журналистика канонлари”ни қабул қиласди. Бу журналистлар фаолиятини меъёрлаштирувчи биринчи касб одоби кодекси сифатида тарих зарварақаларига қайд этилган. Асосий талаб сифатида газетанинг маърифатпарварлик йўлида фаолият юритиши белгиланган. Унда илк маротаба жамият манфаатлари йўлида матбуот ва журналистлар масъулияти хусусида сўз юритилади ҳамда журналист фаолиятининг ҳаққонийлик, аниқлик, холислик, инсонларнинг шахсий ҳаётига нисбатан дахлсизлик ва ҳурмат каби тамойиллар ишлаб чиқилади. Кодекснинг қатор ҳолатлари газета амалиётида “сариқ журналистика”га хос бўлган қоидаларга қарши қаратилган эди. Масалан сарлавҳаларнинг мақола мазмунига мослигини таъминлаш қатъий қилиб қўйилди. Чунки матбуотнинг оммавий тижорийлашуви ҳолатида аксарият газеталарнинг биринчи бетида анонс сифатида берилган сарлавҳалар унинг иккинчи сахифасидаги мақола мазмунига мутлақо мос келмас эди. Бу ҳолатни ҳозир биз интернет журналистикасида кузатишимиш мумкин. Ўша даврда қабул қилинган қоидаларнинг асосийлари қуйидагича:

1. Матбуот ижтимоий ва ярим ижтимоий институтдир. Унинг асосий мақсади – ўқувчини ахборотлар билан таништириш, вақтини чоғ қилиш, ҳукumatни назорат қилишига ёрдам бериш;
2. Ҳар бир киши матбуотдан фойдаланиш ҳуқуқига эга ва ўз маблағига эга ҳар бир фуқаро газета чиқариши мумкин;
3. Матбуот “Фикрларнинг эркин бозори”да ҳақиқатнинг қарор топиш жараёнида назорат қилинади;
4. Матбуотда ғийбат ва бекарорликка йўл қўйилмайди;
5. Нихоят матбуот давлатнинг тўртинчи ҳокимиятидир;

Ушбу кодекснинг асосий жиҳатидан бири бу сўз эркинлиги ва инсоннинг тўғри маълумот олишга ҳуқуқи борлигини кўрсатади. 1926 йилда АҚШда “Сигма Дельта Кай” Профессионал журналистлар жамияти томонидан қабул

¹² Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

қилинган кодексда журналистларни жамият вакиллари деб, улар айнан давлат ва жамият манфаатларини кўзлаган ҳолда фаолият юритишлари зарурлиги, ҳар бир сўзи учун масъулиятни ҳис этишлари ҳамда ҳақиқатни билишга бўлган фуқаролар хуқуқларини таъминлашлари таъкидланади. Кодекснинг кириш қисмида “Биз жамиятда маърифатпарварлик ғоялариadolатга эришиш шарти сифатида устун бўлишига ишонамиз...” деган сўзлар бор. Ушбу ҳолат кейинчалик жамиятда матбуот демократик бошқарув тизгинини қўлга олиши зарур деган журналистиканинг либертариан концепциясини илгари сурди. Радионинг, сўнгра телевидениенинг кашф этилиши ва оммаллашиши айнан мазкур соҳа вакиллари учун ахлоқ меъёрларининг ишлаб чиқишига туртки бўлди¹³. Вақт ўтиши билан кўпгина ОАВ ўзларининг ички кодексларини ишлаб чиқишиди.

1933 йилда “Вашингтон пост” газетаси Ю. Мейерлар оиласи тасарруфига ўтгач, газета биринчи навбатда газета ходимларининг ахлоқ кодекснини эълон қилган. Бугунги кунда жаҳоннинг турли мамлакатлар учун бирдек амал қилаётган ва қатор давлатлар ана шу қоидалардан келиб чиқсан ҳолда ўз журналистларининг касб этикасини ишлаб чиқсан халқаро тамойиллар 1954 йили Журналистлар халқаро федерацияси томонидан “Журналистлар фаолиятининг тамойиллари халқаро декларацияси” да қабул қилинган эди.

1978 йили эса 400 минг нафар журналист ЮНЕСКО байроғи остида бирлашадилар ва Декларация тамойилларини кўриб чиқишиди. Мазкур халқаро тамойиллар 1978 йилдан 1983 йилга қадар дунёning турли мамлакатлари ташкилотларининг маслаҳат учрашувларида тасдиқланди. Журналистларнинг халқаро ташкилоти (JOI-МОЖ), Журналистларнинг халқаро федерацияси (IFJ-МФЖ), Матбуотнинг хаалқаро католик уюшмаси (UCIP), Лотин Америка журналистлар федерацияси (FELAP), Лотин Америка матбуот ходимлари федерацияси (FELATRAP), Араб мамлакатлари журналистлари федерацияси (FAJ), Африка

¹³ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

журналистлари уюшмаси (UAJ) ўз навбатида кодексларини қабул қилиб, худуд ва жамият хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ахлоқ меъёрларига ўзгарттиришлар киритиши. 1983 йилнинг 20 ноябрь куни Парижда бўлиб ўтган Халқаро журналистлар федерацияси томонидан “Журналист касбий ахлоқининг халқаро тамойиллари” ЮНЕСКО ташаббуси билан қайта таҳрирдан ўтказилиб, қабул қилинди ва у барча журналистларнинг ахлоқ кодекслари асосини ташкил этди. Мазкур тамойиллар қуидагилардан иборат:

- Тамойил № 1. Фуқароларнинг холис ахборотга бўлган ҳукуқи
- Тамойил № 2. Воқеаларни холис ёритиш — журналист бурчидир
- Тамойил № 3. Журналистнинг ижтимоий масъулияти
- Тамойил № 4. Журналистнинг касбий адолатлилиги
- Тамойил № 5. Жамиятнинг ахборотга эгалиги ва ОАВда қатнашиш
- Тамойил № 6. Хусусий ҳаёт ва шахсга бўлган хурмат
- Тамойил № 7. Жамият манфаатларини ҳурмат қилиш
- Тамойил № 8. Умумий қадриятлар ва маданиятлар хилма хиллигини ҳурмат қилиш
- Тамойил № 9. Инсониятга хавф солаётган уруш ва бошқа хавфларга қарши кураш
- Тамойил № 10. Янги халқаро ахборот ва коммуникацион тартибининг ривожланиши¹⁴. Бунда журналист замонавий дунёда янги халқаро муносабатларга интилиш ва янги ахборот тартиини ўрнатиш шароитида фаолият юритади. Ахборот соҳасида халқаро муносабатларнинг демократлашувига ҳисса қўшиш журналистнинг бурчидир.

Ушуб тамойилларнинг қабул қилинишига ОАВда журналист касб ахлоқининг қўпол бузилишлари қузатилгани ҳам қисман сабаб бўлган. Масалан, 1980 йилда америкалик журналист Жанет Кук “Жимми дунёси” мақоласини чоп этиб, унда саккиз ёшли гиёҳванд болакайнинг аянчли қисмати хусусида сўз юритилади. Материал Пулитцер мукофотига лойик деб топилди. Вашингтон

¹⁴ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

мэри Мэрион Барри эса “болакай топилиб, унга зарур тиббий ёрдам кўрсатилганлиги” хусусида баёнот берди. Шундан сўнг мақола қахрамонини излай бошладилар ва.... топмадилар. Чунки у ўйлаб топилган эди. Яна бир мисол. 1998 йили “The New Republic” газетасининг репортёри Стивен Глэсс хакер-ўқувчи ҳақида мақола чоп этади. Унда иқтидорли ёш хакер қатор корпорацияларнинг компьютер тизими кодини бузганлиги, натижада уларнинг раҳбарлари “ёш компьютерчини ишга таклиф этишгани” берилган эди. Аммо Forbes журнали журналистлари ўз ҳамкасларининг ёлғонини фош этишади. Ёш хакер навбатдаги журналистик афсона бўлиб чиқди.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

1. Аниқлик;
2. Жавоб бериш имконияти;
3. Шахсий дахлсизлик;
4. Таъқиб қилмаслик;
5. Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишида уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;
6. Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишида уларга зиён етказмаслик
7. Жиноий ишларни ёритишида “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;
8. Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
9. Жинсий зўравонлик қурбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик.
10. Камситилишга йўл қўймаслик
11. Бизнесни ёритишида унин сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
12. Ахборот манбасини муҳофаза қилиш
13. Жиноятчиларга ахборот учун хақ тўламаслик ва ҳоказо.

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир.

Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характерига эга бўлган шикоятларни қабул қиласди. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади. Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳукуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Ҳар бир давлат, ҳалқнинг менталитетидан келиб чиқсан ҳолда, ўз кодекслари бор. Уларда барча журналистлар учун умумий одоб нормаларидан ташқари бир-биридан фарқ қилувчи бандлар ҳам мавжуд. АҚШда радио ва телевизион ахборот дастурлари режиссёрлари ассоциацияси томонидан ишлаб чиқилган касб этикаси кодексининг қамрови кенг. Францияда (TFI) эса тележурналистлар фаолиятини тартибга солиш бўйича 18 та одоб-ахлоқ принципи ишлаб чиқилган. Бу ҳукуқ ва бурчлар билан бирга амал қилинадиган, жамоа шартномасига киритилган принциплар тўпламидир. Шулардан баъзиларини келтириб ўтамиз:

1. Томошабинларни шокка соладиган, руҳиятига салбий таъсир кўрсатадиган лавҳалар намойиш этилишидан олдин огоҳлантириш.
2. Янгиликларда шафқатсиз ҳаракатлар бор бўлган репортажларни, кўрсатиб бўлмайдиган тасвиirlарни намойиш этмаслик.
3. Репортажларга болалар ва оилани ҳурмат қилган ҳолда ёндашиш.
4. Кадрларни такрор беришдан имкон даражасида чекланиш.
5. Гумондорнинг судда айби аниқланмагунча, томошабинларга уни айбдор қилиб кўрсатиб қўймаслик (айбсизлик презумпцияси).
6. Диққат марказида турган шахсларнинг яқин қариндошлари, танишларининг шахсий ҳайтига халал бериб, безовта қилмаслик.
7. Аниқ кишини, ташкилотни таниб олиш мумкин бўлган, яширин камера билан олинган кадрларни эфирга узатмаслик.

8. Мажбурлаб интервью олинган лавҳани эфирга узатмаслик ва ҳоказо.

Бу каби принциплар дунёдаги йирик телекомпанияларнинг ички низоми, шартнома мажбуриятлари сифатида ҳам белгиланган. Демократик жамиятда журналистика эркинлиги аҳолини қизиқтирган ва қийнаган масалаларни, ташкилот ёки давлатдаги ижтимоий муаммоларни кўтариб чиқа олиш билан белгиланади¹⁵.

Бугунги кунда нафақат йирик даврий нашрлар, теле- ва радиокомпаниялар, балки кичик таҳририятлар ҳам ўз фаолият йўналишларидан келиб чиқсан ҳолда касб одоби меъёрларини ишлаб чиқишиган. Замонавий кодексларда асосан “манфаатлар зиддиятига” барҳам бериш биринчи ўринда туради. Бунда журналист, аудитория, жамият манфаати ва касбий мажбурият ўртасида келиб чиқиши мумкин бўлган зиддиятлар назарда тутилади. Аксарият ҳолатларда журналист инсонга қийин вазиятларда биринчи галда ёрдам бериш керакми ёки мазкур ҳолатни ёритиши зарурми, деган савол туради. Тезкорлик билан қарор қабул қилиш зарурияти техноген, табиий, ҳарбий халокатларда яққолроқ намоён бўлади. Айнан ана шундай оғир вазиятда журналист инсонийлик бурчига кўра ҳаракат қилишими ёки касбий бурчини устин қўйиши лозимми деган саволга жавоб бериши зарур.

Мамлакатимизда республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодеслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирганлиги учун қабул қилинмади. Ўзбекистонда ўзбек миллий журналистикасида касб одоби кодексини яратиш эҳтиёжи мустақиллик даврига тўғри келди. Биринчи марта мустақиллик даврида Ўзбекистон Миллий матбуот маркази Самарқанд бўлими томонидан “Журналистларнинг ахлоқ кодексини яратишга уриниш бўлди. (2003 йил январь, МММ Самарқанд бўлими ахборотномаси) Бу кодекс 23 моддадан иборат эди. Лекин бу дастлабки уриниш журналистлар томонидан муҳокама этилмади ва қўллаб- қувватланмади. Лойиҳа сифатида қайд этилди, холос.

¹⁵ Ҳамдамов Ю. Журналистга касб одоби зарур. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/manaviyat/1458.htm>

2006 йилда ташкил топган Ўзбекистон мустақил босма ОАВи ва ахборот агентликларини қўллаб қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди ўз фаолиятининг бошланишидаёқ ибратли ишга қўл урди. Фонд “Босма ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ одоб кодекси”ни ва “Босма ОАВ ва ахборот агентликлари хартияси”ни яратди¹⁶.

2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигида “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиши ва қабул қилишучун ҳаракат бошланди. Ўзбекистон журналистлари касб этика кодекси 27 июнь 2019 йили қабул қилинди¹⁷. Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари хужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди. У Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмасининг IV конференциясида тасдиқланган¹⁸. Кодекс журналистлар ва барча оммавий ахборот воситалари ходимлари ўз касб мажбуриятларини бажаришда риоя этиши шарт бўлган маънавий-ахлоқий йўналишларни белгилайди:

- касб ва ижтимоий масъулият;
- бетарафлик ва холислик;
- ахборотнинг ишончлилиги. Журналист ҳаққонийлигига ишонч ҳосил қилган ахборотнигина тарқатади ва шарҳлайди. Бунда кодекс унга камида иккита мустақил манба орқали ахборотни текшириб қўришни тавсия этади. Ишончсиз ва далилларга асосланмаган ахборот тарқатган тақдирда журналист зудлик билан ўз хатосини тан олиши, узр сўраб, хатосини тузатиш чорасини қўриши шарт;

¹⁶ “Ўзбекистон матбуоти” журнали. 2006 йил, 2 сон.

¹⁷ <http://aza.uz/oz/documents/zbekiston-zhurnalistrining-kasb-etikasi-kodeksi-24-07-2019>

¹⁸ https://www.norma.uz/uz/bizning_sharhlar/jurnalistlarda_kasb_etikasi_kodeksi_paydo_buldi

- ахборот манбанинг махфийлиги. Журналист махфий йўл билан олинган ахборот манбаига нисбатан касб сирини сақлайди ва ундан ахборот манбани ошкор этишга мажбурлашга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ;
- миллийлик ва маънавият. Журналист ҳеч бир халқ ва элатнинг миллий, диний ёки ирқий камситилишига йўл қўймайди.
- шахсий ҳаётга ҳурмат, шахс шаъни ва қадр-қимматини ҳимоялаш. Журналист одамларнинг шахсий ҳаёти ҳақидаги маълумотларни фақат уларнинг розилиги ва ҳужжатларнинг сир сақланишига риоя қилган ҳолда эълон қилади. Журналист ноқонуний йўл ва номақбул воситалар ёрдамида одамларнинг шахсий ҳаёти ҳақида ахборот тўплаш, овоз ёзиб олиш ва материаллар тўплаши мумкин эмас;
- плагиатга йўл қўймаслик;
- журналистлар бирдамлиги.

Журналист касб этикаси талаблари ва меъёрлари бузилиш ҳолатларини кузатиш, таҳлил қилиш ва тегишли хулоса чиқариш мақсадида оммавий ахборот воситалари бўйича Жамоатчилик кенгаши тузилади. У 7 кишидан иборат таркибда 5 йиллик муддатга Журналистлар ижодий уюшмаси конференциясида сайланади. Жамоатчилик кенгаши қарори журналистни интизомий, маъмурий ёки бошқа турдаги жавобгарликларга тортиш учун асос ҳисобланмайди, у тавсия хусусиятига эга.

Кодекслар орқали биз тўғри йўл-йўриқ олишимиз мумкин. Бироқ, кўп холларда кишининг маънавияти, тарбияси, зиёлийлик даражаси бир сўз билан айтганда маданиятлийк даражаси унинг касб ахлоқи нормаларини белгилаб беради. Чунки инсоннинг индивид ҳолатидан шахс сифатида шаклланиш даврида ўзига сингдириб олган фазилатлар ҳам, қусурлар ҳам ақл руҳий ўзгаришларга бўйсунмай қолиши мумкин бўлган вақтларда муҳим ўрин эгаллайди.

Савол ва топшириқлар:

1. Касб этикаси кодекслари тарихига оид мисоллар келтиринг.
2. Жаҳон журналистикасида касб кодексларининг ўзига хосликлари?

3. Ўзбек журналистикасида касб этикаси кодексларининг яратилиши?
4. Жаҳон журналистикасида журналистнинг касб одобига доир дастлабки хужжатлар.

1.3. Журналист касби: эркинлик ва масъулият

Режа:

1. Журналист масъулияти.
2. Журналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанат.
3. Матбуотда цензура ва журналистнинг касб одоби тушунчалари: зиддият нимада?
4. Касбий масъулиятни аниқловчи субъектив омиллар.

Асосий тушунчалар: журналист, касбий масъулият, бурч, одоб, ахлоқ қоидалари.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. *Ш.Мирзиёевнинг матбуот ва OAB ходимларига табриги.*
<http://iza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositalari-khodimlariga-27-06-2018>
2. *Журналистларнинг касб этикаси кодекси қабул қилинди.*
www.norma.uz/bizning_sharhlar/jurnalistlarning_kasb_etikasi_kodeksi_qabul_qili_nadi
3. <https://gujum.uz/savol-javob/kasb-odob>

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари тадрижий ривожланиш йўлини босиб ўтди. Ўтган йиллар давомида, айниқса охирги 10 йилда оммавий ахборот воситаларини янада либераллаштириш, сўз эркинлигини таъминлашга қаратилган кенг қамровли ташкилий-ҳуқуқий чоратадбирлар амалга оширилди. Бу ўринда, аввало, оммавий ахборот воситалари ривожини таъминлайдиган, демократик талаб ва стандартларга мос келадиган

мустаҳкам қонунчилик базаси яратилди. Берилаётган ҳуқуқий кафолатлар самараси ўлароқ, ҳозирги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган оммавий ахборот воситаларининг сони қарийб 1560 тадан ортиб, нодавлат матбуот нашрлари, радио, телевидение фаолияти жонланди, уларнинг Интернет глобал тармоғига кириш имкониятлари кенгайди. Айни чоғда, оммавий ахборот воситаларининг мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик янгиланишлар ва модернизациялаш жараёнидаги аҳамияти, таъсири, масъулиятини ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади. Зеро, давлатимиз раҳбари яқинда матбуот ва оммавий ахборот воситалари вакилларига йўллаган байрам табригида “Газеталаримиз, телерадиоканалларимизда ошкоралик, таҳлил ва холис танқид руҳи кучайгани, бевосита хорижий мамлакатлардан тайёрланаётган материаллар сони ортиб бораётганини биз ҳар томонлама қўллаб-қувватлаймиз. Бугун биз дунёдаги узок-яқин давлатлар билан ҳамкорликни мустаҳкамлаб, юртимиздаги демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштиришга интилар эканмиз, бошқа соҳалар қатори оммавий ахборот воситалари фаолияти бўйича ҳам ҳали кўп иш қилишимиз кераклигини яхши тушунамиз. Оммавий ахборот воситалари сўзда эмас, амалда “тўртинчи ҳокимият” даражасига кўтарилиши зарур. Бу – замон талаби, ислоҳотларимиз талаби. Биринчи навбатда медиа тармоқлари фаолияти самарасини ошириш, уларни ҳалқ билан мулоқотнинг ишончли воситасига айлантириш, замонавий ахборот хизматлари бозорини, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш сингари долзарб масалалар доимий эътиборимиз марказида бўлиши керак”, дея таъкидлаб ўтди¹⁹. Ўз навбатида, Президентимиз журналистларга қилаётган ҳар бир мурожаатида айни шу мураккаб ва қалтис замонда дунёда, ён-атрофимизда рўй берадиган воқеа-ходисаларни чуқур идрок этиш, уларнинг туб моҳиятига етиб бориш учун, аввало, одамларда мустақил фикрлаш ва яна бир бор мустақил фикрлашни шакллантириш талаб қилинишига алоҳида тўхтамоқдалар. Буларнинг барчаси оммавий ахборот воситалари вакиллари олдига янада долзарб

¹⁹ <http://uza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositalari-khodimlariga-27-06-2018>

вазифани қўймоқда. Биринчи галда эса журналист касбий ахлоқ қоидаларига риоя этишни тақозо этади.

Журналист масъулияти ҳақида фикрлар:

Бобоқул Тошев, юридик фанлари доктори: “Юртимизда интернетдан фойдаланувчилар сони кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда ижтимоий тармоқлар жамият ҳаётида нафақат ижтимоий-маиший, балки сиёсий-иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Икки йилда 90 та қонун қабул қилинди. Энди жамиятни янги билим билан тўйинтиришда журналист ва блогерларнинг ҳиссаси катта. Ана шунда интернат орқали сохта гоялар ва мафкураларга эргаштириш, тажовузкорлик, суиқасд, қотиллик ва бошқа жиноятларга ундаш, раҳбарлар обрўсини қасдан тушириш, инсон шаънини ерга уриш каби ҳолатларга чек қўйилади. Журналист бўладими, блогерми ҳар қандай мавзууни ёритаётганда инсон шаъни ва унинг қадр-қиммати ҳақида ўйлаши лозим. Мақсад бирор бир воқеани тезликда ёритиб “очко” йиғиш бўлмаслиги керак. Каттақўрғондаги ўғирлик қилган аёл билан бўлган воқеа нега шов-шув бўлди. Чунки аёлнинг шаъни, қадр-қиммати топталди, мана шу ҳолат жамоатчиликда ИИБ ходимига нисбатан норозиликни келтириб чиқарди”²⁰.

Жаҳонгир Шарофбоев, журналист:

“Бу мамлакатимизда сўнгги йилларда журналистлар учун барча имкониятлар яратилиб, сўз эркинлиги таъминланадиганлигининг яна бир халқаро эътирофи, десак муболага бўлмайди. Талабалик давримизда устозларимиз журналистлар — жамиятнинг санитарлари, дея бот-бот уқтиришарди. Бу гапда катта ҳақиқат бор. Зоро, қаердаadolat бузилса, ноҳақликка йўл қўйилса, буни биринчи бўлиб журналист топади, оммага ошкор этади. Журналистлик фаолиятимиз давомида битта ҳаққоний мақола туфайли раҳбар лавозимларда ишлатётган

²⁰ Сайд Абдулазиз Юсупов: “Европага борсангиз, у ерда ҳам муаммолар бор. Аммо...”. <https://www.xabar.uz/jamiyat/said-abdulaziz-yusupov-evropaga>

амалдорлар ишдан олинганига кўп бора гувоҳ бўлганмиз. Балки шунинг учун ҳам матбуотни тўртинчи ҳокимият, дейишар. Нима бўлганда ҳам, жамиятни турли иллатлардан тозалашда журналистнинг ўрни ҳамда роли нақадар зарур ва муҳим эканлигини бугун кенг жамоатчилик тан олмоқда. Бироқ шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, ОАВ, хусусан, журналистлар кимнидир танқид қилиб, ундан роҳатланмайди. Кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола этилаётган муаммолар мутасадилар эътиборидан четда қолмаса, ҳудудлардаги хато ва камчиликлар зудлик билан бартараф этилса, шунинг ўзи етарли. Зеро, ҳар биримиз ўз қасбимиз нуқтаи назаридан зиммамиздаги вазифаларга масъулият билан ёндашиб, фуқаролик бурчимизни адо этмоғимиз лозим. Юртимизда барча қасблар шарафли. Ҳар бир қасб эгаси улуғланади, ҳурматга, эъзозга лойиқ. Аммо видео-селектор йиғилишида айтилган сўзлар журналист деб аталувчи масъул қасб эгаларига Президентимизнинг суюнишидан, ишонишидан дарак. Биз эса бу ишончни оқлашимиз, суюнчга лойиқ бўлишимиз лозим”²¹.

Жамшид Носиров, журналист:

Оммавий ахборот воситалари ўзи истайдими, йўқми, бўлаётган воқеа, жараёнга нисбатан жамоатчилик фикрини шакллантиради. Тажриба шуни кўрсатяптиki, айнан жамоатчилик фикри ривожланган демократик давлатларда ваколатли органлар томонидан йўл қўйилиши мумкин бўлган хато ва камчиликларнинг олдини олади, қонун устуворлигини таъминлайди. Муҳими, Қонун чиқарувчи, ижро, суд органлари фаолиятини адолат мезонида иш юритишини таъминлайди. Афсуски, бугун жамиятда мавжуд муаммоларга қарши кураш қийин кечмоқда. Бунда оммавий ахборот воситалари ўрни сезилиши керак. Яхшики, кейинги пайтларда Интернет сайтларида танқидий-таҳлилий мақолалар кўлами кенгайди. Журналистлар Президент диққатига жойлардаги турли бошбодоқликлар, коррупция ва иллатлар ҳақидаги

²¹ Шарофбоев Ж. Ҳақ сўзни айтиш масъулияти. <http://postda.uz/uzc/news/uzbnews/9314>

материалларни намойиш этишга эришяптилар. Жамоатчилик эътибори мазкур муаммога қаратилиб, ечими муҳокама этиляпти. Натижада муаммо юзасидан ваколатли орган қабул қиласиган қарорга жамоатчилик фикри таъсири сезилипти. Бу нимани англатади? Демак, тафаккуримиз ўзгармоқда, жамиятимизда жамоатчилик фикрига қулоқ тутиш одат тусига киряпти. Ҳозирги вактда ахборот майдонида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини эгаллаган журналистларнинг янги авлоди пайдо бўлгани қувонарлидир. Жамият эса матбуот аҳлининг ҳаққоний сўзи учун ҳурмат қилиб келган ва улар фаолиятига ўз халқи ҳаётига дахлдорлик туйғуси, ижтимоий масъулиятини қанчалик даража ҳис этишига қараб баҳо беради”²².

**Комил Алламжонов, Ўзбекистон Республикаси Президенти
Администрацияси хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар
агентлиги директори:**

“Аксарият журналистларда билим этишмайди. Агар ўтмишга назар солсак, 25 йил давомида журналист касби эътиборсиз бўлган. Мамлакатда ОАВ соҳаси деярли ёпиқ ва цензура кучли бўлган, журналистлар ва ОАВ қатъий назорат қилинган ҳамда муайян омиллар сабаб журналистика факультети битиравчилари бошқа соҳаларга ўтиб кетишган. Журналистик фаолиятини давом эттирганлар эса асосан енгил, юзаки ёндашувларга берилиб кетишган, воқеликларни чуқурроқ, таҳлилий нуқтаи назардан ёритишмаган ва мукаммаллашиб учун ўз устида ишлашмаган. Бироқ энди бирданига профессионал даражада ишлаш имконияти юзага келди, кутилмагандан ҳамма эшиклар очилди. Албатта, муаммолар ҳам бор. Журналистлар учун осон бўлаётгани йўқ. Биз буни жуда яхши тушунамиз. Бироқ, яна бир бор қайтараман, юртбошимизнинг сиёсий иродалари бор, давлат ва ҳукуматнинг танлаган йўли, ўз ёндашуви бор. Буни сизнинг ҳамкасларингизга тегишли бўлгани учун гапирияпман. Давлат хизматчилари, яъни мансабдор шахслар

²² Носиров Ж. Журналист масъулияти. <https://www.kattakurgon-tongi.uz/?p=855>

томонидан йўл қўйилаётган муаммолар ҳам мавжуд. Уларга осон эмас. Чунки журналистикани назорат қилишга асосланган ўтган 25 йиллик даврда барча амалдорлар ўзини бўш қўйган, хотиржам юрган. Улар одамлар билан мулоқот қилишмаган, кун тартибидаги оддий масала бўйича ҳам интервью беришмаган, чунки бу ман этилган. Ҳатто матбуот хизматлари бўлмаган. Амал эгалари ва раҳбарларга, яъни биринчи шахсларга матбуот, жамоатчилик олдига ва оммавий ахборот воситаларига чиқиш очиқласига тақиқлаб қўйилган. Фақат битта одам чиқиши мумкин бўлган, холос. Шу сабаб, амалдорлар ўзларини “қўйворишган”. Хорижий давлатларда жамоатчилик билан ишлаш давлат хизматчилари мажбуриятининг муҳим қисми ҳисобланади, чунки улар ҳар бир ҳаракатларини жамият олдида оқлашлари ва изоҳ беришлари лозим. Бизда эса ҳамма ўзига ўзи хон эди, хоҳлаганини қилас ва фақат битта одамгина ҳакам эди. Бу одамда 30 миллион аҳолининг қаричига қараганда нисбатан тор доирадаги талаблар бўлиши мумкин эди. Бутун аҳолига қараганда битта одамнинг кўнглини топиш осонроқ. Эндиликда очиқ танқид қилиш имконияти туғилди. Вазирлик ва идора раҳбарлари ОАВ ва журналистлар олдида чиқиш қилишларига тўғри келди.

Табиийки, бу муаммоларсиз бўлмайди.

Биламизки, улар чиқиш қилишганда биргина хато жавоб кескин мунозараларга айланиб кетади. Салбий оқибатларга олиб келади. Бу эса амалдорларни ўз устида ишлашга мажбур қиласди. Улар ўйлаб гапиришни бошлишади. Бу ҳам ўзига хос тарбия жараёни. Яна бир бор таъкидлашни истардим: буларнинг барчаси осон кечаётгани йўқ.

Албатта, буларнинг барчаси назоратда. Биз атайин имконият бердик. Мана, яқиндагина ўтказилган матбуот анжуманида бир журналист “Нотўғри маълумот ва провакациялар учун журналистларни жазолаш вақти келмадими?”, дея савол берди. Мен унга жавобан: “Шошмайлик. Биз эндиGINA соҳага эркинлик бериб, нафас олишни бошладик. Журналистлар эндиGINA кўтарилишни бошлишмоқда. Мен ОАВ соҳасида кўплаб қўпол қонунбузарликлар бўлаётганини қўриб, тушуниб турибман. Бизда ҳали

танқидий журналистика ривожланмаган. Журналистлар ўзларини эркин ижодкор этиб ҳис қилишлари учун ҳали кўп ишларни амалга ошириш зарур. Майли, ҳозир улар адашишсин ёки ўзларини касб нуфузига хос бўлмаган тарзда тутишсин, майли истаганини қилсин, биз уларни қистовга олмаймиз. Буларнинг барчасидан кўзланган мақсад — журналистика соҳаси ўсишига тўсқинлик қилмаслик. Бироқ кейинчалик биз албатта ўйин қоидаларини аниқ ўрнатамиз. Ҳозирча эса бош ҳакам — жамоатчилик фикри. Тўғри, улар шов-шув кўтаришяпти. Бошқа тарафдан эса бу давлат тузилмаларини ишлашга мажбур қиляпти. Мудраб ўтирган ўринларидан уйғотишга ундаяпти. Бу жараён, жараён эса осон бўлмайди”²³

Савол ва топшириқлар.

1. Фукаролик позицияси ва каб этикаси фарқли ва ўхшаш жиҳатлари.
2. Миллий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуқтаи назаридан таҳлил қилинг. Хорижий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуқтаи назаридан таҳлилга тортинг.

²³ Комил Алламжонов: "Сўз эркинлиги ривожланиш сари энг тўғри йўл". <https://uzreport.news/society/komil-allamjonov-suz-erkinligi-rivojlanish-sari-eng-tu-ri-yul>